

До 85-річчя Національного академічного українського драматичного театру імени Марії Заньковецької

Богдан КОЗАК

АКТОРСЬКА ШКОЛА ЗАНЬКІВЧАН

Коли виникає розмова про театральну школу, то насамперед говорять про методику та рівень професійної підготовки, і якимось мимоволі на другий план відступає те, що лежить у підрунті мистецької професії, – людська особистість, її світобачення, її етичні засади. Проте саме це друге віддзеркалює, формує і узалежнює перше, робить його вагомим, потужним, одне слово, творить особистість актора як митця. Навчання в акторській школі заньківчан має свою багатолітню традицію. “Школа може дати наслідки при театрі, – виважено зауважив у своїй книзі “Триста років українського театру” Дмитро Антонович, – школа без театру – це теорія без практичної творчості, без практики, одна складова без цілого” [1]. В акторській школі заньківчан завжди органічно поєднувались ці дві складові: теорія і практика. Недаремно більшість випускників школи заньківчан ось уже майже п’ятдесят років успішно працюють у різних театрах України та за її межами.

Театр імени Марії Заньковецької як театральний колектив був створений у буремні революційні дні 1917 р. у Києві рішенням Центральної Ради як Національний український театр, проте різні політичні уряди двічі міняли його назву. Уряд Директорії 1918 р. надав йому статус Державного Народного театру, а 1922 р. радянська влада присвоїла йому ім’я Марії Заньковецької. На його сцені служили своєму народові П. Саксаганський, М. Заньковецька, Л. Ліницька, Г. Борисоглібська, К. Лучицька, І. Мар’яненко... Восени 1944 р., коли Театр імени Марії Заньковецької як Запорізький музично-драматичний театр Указом Президії Верховної Ради України було переведено до Львова на постійне місце праці, то на його чолі були вже учні корифеїв: Б. Романицький, В. Яременко, В. Любарт... Вони привезли з собою добре згуртований творчий колектив, у складі якого були видатні актори Ф. Гаєнко, В. Данченко, Н. Доценко, Д. Дударів. Тоді ж у 1944 р. до Театру імени М. Заньковецької долучилась група акторів галицьких театрів разом з І. Рубчаком та Л.Кривицькою.

Художній керівник театру, учень великої Марії Заньковецької – Борис Васильович Романицький 1945 р. відкриває при театрі Першу трирічну театральну студію, завданням якої було виховати для заньківчан нове молоде покоління. Чи ця причина була на цей час головною – важко судити. Коли зважити, що під час німецької окупації у Львові працював визнаний творчий колектив на чолі з В. Блавацьким і при ньому діяла (1942-1944 рр.) студія під керівництвом Йосипа Гірняка, то відкриття театральної школи при Театрі ім. М. Заньковецької було актом не тільки творчим, а й політичним. До педагогічної роботи студії були

залучені кращі творчі сили. Майстерність актора викладали Василь Харченко (два місяці), Іларіон Івченко та Володимир Данченко. Вони й поставили дві дипломні вистави: “Сгор Буличов” М. Горького (режисер В. Івченко), “Витівки Скапена” Ж.-Б. Мольєра (режисер В. Данченко). Художнє керівництво студії здійснював Борис Романицький, але коли 1948 р. на посаду художнього керівника театру прийшов Борис Хомич Тягно, учень геніального Леся Курбаса, то він очолив і студію в рік випуску. Сценічну мову викладав Андрій Бендерський (педагог студії Й. Гірняка), ритміку – Неля Мончинська, танок – Євген Литвак, грим – актор театру Сергій Грінченко. Історію західноєвропейського театру читав професор Львівського університету Михайло Рудницький (викла-

Борис Романицький

Учасники дипломної вистави “Витівки Скапена” Ж.-Б. Мольєра, режисер Володимир Данченко (у верхньому ряді другий зліва), 1948 р (з архіву Бориса Міруса).

дав у студії Й. Гірняка), історію українського й російського театрів – Олексій Писаревський, хорівий спів і музичну грамоту вів Володимир Василевич, диригент “Трембіти”.

Для навчання на першому курсі було відібрано тридцять студійців, хоча, як згадує народний артист України, випускник цієї Першої студії Борис Мірус, заяв було подано

Борис Тягно

двісті [2]. Закінчили ж навчання сімнадцять осіб: Т. Авдієва, Л. Іваненко, П. Колесник, М. Корчагіна, Л. Маслокова, К. Островська, П. Шаповал, залишили в театрі ім. М. Заньковецької Петра Бойчука, Всеволода Васильківського, Ярославу Джуман, Мар'яна Кобата, Володимира Кремзу, Галину Крупник, Жанну Ксьондз, Броніслава Мешкіса, Бориса Міруса, Антоніну Сквирю. Театр одержав відчутний приплив свіжої творчої крові. Доля цих випускників склалася по-різному. Сьогодні в заньківчанському домі працює лише народний артист України Борис Мірус, з десятилітньою перервою на сталінські концтабори.

Основний акцент у навчальній програмі було зроблено на виявленні і розкритті творчої індивідуальності кожного студента, виробленні фахових навичок до копіткої повсякденної праці в театрі. Виробнича практика студентів розпочиналася з другого курсу і тривала аж до закінчення нав-

чання. Студентів залучали до участі в народних сценах, вони грали невеличкі епізоди та ролі у виставах.

На превеликий жаль, Перша студія не здійснила другого набору. Чому так трапилося, з'ясувати не вдалося. Можна лише припустити, що радянська влада змінила кадрову політику в Галичині. Цю думку підтверджує те, що аж до кінця 60-х рр. до театру запрошували лише випускників Київського театрального інституту.

Ініціатором створення у 1959 р. Другої студії став художній керівник театру Борис Тягно. Навчальна програма була дворічна. Студія здійснила лише два випуски (1959-1961 рр. та 1961-1963 рр.). Подальше її існування припинила хвороба Б. Тягна і його відхід від керівництва театром.

Випуск 1961 р. дав цікаве покоління акторів. Серед них сьогодні гордістю українського театрального мистецтва є народні артисти України Алла Бабенко (режисер), Наталя Лотоцька, Богдан Ступка, Володимир Ячмінський, Арнольд Помазан – народний артист Білорусії (Театр імени Янки Купали), заслужені артисти України Богдан Ваврик, Володимир Глухий, Тадей Давидко, Віктор Коваленко, Алла Корнієнко, Майя Мернова.

Деякі випускники 1963 р. доповнили цей список: Лариса Кадирова, Богдан Козак, Мирослав Коцюлим, – народні артисти України; Любов Собуцька, Богдан Стецько – заслужені артисти України. Викладачами Другої студії двох випусків були режисери-педагоги: Борис Тягно, Олекса Ріпка, Анатолій Ротенштейн, 1962 р. долучився Дам'ян Козачковський. Сценічну мову викладали Олександр Гай, Володимир Аркушенко, класичний танок – Олег Сталінський, танок народний – Онік Корковидов, сценічний бій – Сергій Ковальов, вокалу навчала Людмила Манковська, грим вів Всеволод Карлін, хоровий спів провадив Володимир Василевич, з 1962 року – Богдан Кох, концертмейстером була артистка оркестру піаністка Ася Полінська. Історію українського, російського та зарубіжного театрів викладали Леоніла Мельничук-Лучко, Борис Кордіяні

Сцена з дипломної вистави "Місто на світанку" О. Арбузова, режисер Анатолій Ротенштейн, 1961 р. (з архіву Алли Корнієнко).

Сцена з дипломної вистави "Платон Кречет" О. Корнійчука, режисер Олекса Ріпка, 1961 р. (з архіву Алли Бабенко).

(до 1961 р.), Володимир Осмоловський, Микола Моїсеєнко, образотворче мистецтво – Євген Джигіль, від 1961 р. – Володимир Овсійчук. Директором театру ім. М. Заньковецької і театральної студії на той час був корінний львів'янин, колишній співак Федір Петрович Сандович – завжди гладко зачесаний, у білій сорочці, краватці, в до блиску начищених мештах. Він дуже цікавився студійним навчанням, і не пам'ятаю жодної прем'єри, щоб він не зайшов по черзі у кожен гримувальну (а вони в театрі Заньковецької розташовані на першому поверсі) і не привітав, як кажуть, старого й малого зі святом. Артист театру Микола Біловодський як завуч студії ретельно слідкував за дисципліною і відвідуванням занять. І це був жорсткий контроль. У студії 1959-1961 рр. навчался 23 студенти: А. Бабенко, Б. Ваврик, А. Гарус, В. Глухий, Т. Давидко, С. Журба, А. Калінович, Б. Кіхтяк, В. Коваленко, А. Корнієнко, П. Кувшинір, А. Лобко, Н. Лотоцька, М. Мернова, О. Піцишин, А. Помазан, Л. Родзь, М. Свідерський, Б. Ступка, О. Теліченко, М. Хлебкевич, В. Ячмінський, Ю. Яременко. Теоретичний курс лекцій із майстерності актора викладав Борис Тягно. Він також вів і практичні заняття, вибираючи для них студентів з двох груп, якими керували Олекса Ріпка та Анатолій Ротенштейн. Група Олекси Миколайовича Ріпка випуску 1961 р. показала дипломну виставу О. Корнійчука "Платон Кречет", а група Анатолія Ротенштейна – "Місто на світанку" О. Арбузова. У театрі ім. М. Заньковецької залишили тоді В. Глухого, В. Коваленка, Б. Ступку, О. Піцишин, А. Помазана, О. Теліченко, Ю. Яременка. Випуск 1963 р. здійснив три дипломні вистави: "Будинок на околиці" О. Арбузова (режисери Б. Тягно та О. Ріпка), "Москаль-чарівник" І. Котляревського (режисер А. Ротенштейн) та "Зимовий вечір" М. Старицького (режисер Д. Козачковський). У театрі залишили Л. Кадирову, Б. Козака, О. Ріттеля, Н. Черненко. Усього ж навчался 22 студенти: Л. Александрова, Л. Ахмерова, Е. Бриткіна, Х. Герінович, Л. Гришокіна, Г. Гулей, П. Зозуляк, Н. Зюзь, В. Корнілов, В. Костюкова, М. Коцолім, В. Кошуба, В. Лексіков, А. Синєбабка, Л. Слинько, Л. Собуцька, Б. Стецько, В. Якимов.

На першому курсі обох випусків актори працювали над етюдами (одинарні, парні), на основі яких засвоювали блискуче викладені Борисом Тягном основні положення системи К. Станіславського: "запропоновані обставини", "задачі" (поділ на шматки), "конфлікт", "надзадачі" (моральне виправдання), "наскрізна дія", "фізична дія" та "притосування". Перед кожним новим етапом роботи було докладне теоретичне обґрунтування. У своїй педагогічній діяльності Борис Хомич керувався вказівкою Леся Курбаса – йти від найскладнішого до найпростішого. Це може виглядати парадоксом, але такий метод підтверджує сьогодення наука. Засвоєні в першому семестрі елементи системи дозволили студійцям успішно розв'язувати подальші завдання. У другому семестрі здавали монологи з обов'язковою письмовою розробкою, а відтак переходили до діалогів (сцен із п'єс) і завершували перший курс одноактним водевілем. Усі етюди, монологи та сцени студенти вибирали та розробляли самостійно. На першому занятті нам було чітко сказано, що через вибраний і самостійно

Богдан Козак – Подорожній, Наталя Черненко – Ясик у дипломній виставі "Зимовий вечір" М. Старицького, режисер Доміан Козачковський, 1963 р. (з архіву автора).

зроблений матеріал розкриваємо свій внутрішній світ, свої уподобання і нахили, тобто свою індивідуальність. Заняття з майстерності актора відбувалися щоденно. Вранці – загальноосвітні лекції, після обіду – майстерність. Коли до цього додати ще обов'язкову з другого семестру участь у виставах театру, то вільного часу практично не залишалося. Домашні завдання із загальноосвітніх предметів студенти виконували в театрі під час вечірніх вистав, у павзах між виходами в народних сценах. На іспити з майстерності та сценічної мови охоче приходили актори театру, і потім у коридорах і гримерних кілька днів обговорювали наші роботи. Ми були в центрі уваги, нами цікавилися, до нас приглядалися. З другого курсу кращих студентів призначали як на епізоди, так і головні ролі. Таким чином, ми мали змогу пройти шлях акторської підготовки у виставі під пильним оком режисера, поруч з акторами театру – від першої репетиції аж до прем'єри. Такою головною роллю на другому курсі для Богдана Ступки став Механтроп у п'єсі О. Левади "Фауст і смерть" (режисер Б. Тягно), а мені пощастило заграти роль Дон Хуана у п'єсі П. Кальдерона "З коханням не жартують" (режисер С. Сміян).

Важливе значення для формування творчої особистості студентів як майбутніх акторів мала практика, а також спілкування з педагогами та акторами театру поза репетиціями. Уперше про театр "Березіль" і його керівника Леся Курбаса ми почули від Бориса Хомича – не на лекціях. Були, проте, й офіційні зустрічі з майстрами театру під час навчання у студії. Багато цікавого розповідали нам про історію театру, про акторський фах Борис Романицький, Василь Яременко, Леся Кривицька, Фаїна Гаєнко... Пригадую зустріч з Лесею Кривицькою, славною артисткою галицької сцени ще до 1939 р. Вона показувала нам, студентам, як треба акторові набирати дихання і утримувати його при вимовлянні фрази. Показувала це практично: клала по черзі

*Заняття з хореографії у студії
Театру ім. М. Заньковецької, 1962 р. (з архіву автора).*

наші руки собі на діафрагму та нижні ребра і ми відчували, як при вдихові вони розходилися, і ця повітряна опора утримувалась, коли вона декламувала вірш чи співала. Це вражало! І ми пробували виробити в себе таке ж дихання. Я попросив тоді розкрити нам деякі секрети її неперевершеного інтонування під час гри. Вона, усміхнувшись, з притаманною їй жіночністю промовила: “Ви як той Блавацький... Ну “як”, “як” – просто, беру дихання і кажу, а в залі плачуть...”. Ми тоді вперше почули ім’я В. Блавацького – видатного галицького актора і режисера, першого виконавця ролі Гамлета на сцені Львівського оперного театру в 1943 р.

Неабиякі уроки майстерности студенти черпали під час репетицій, слідкуючи за пробами досвідчених акторів. Ми прагнули “підглядіти” секрети їхньої творчості, і підсвідомо наслідували їх. Авторитет старших акторів утверджувався сам собою, він базувався на результатах їхньої праці, а не на вказівках чи наказах. Перед кожною поїздкою на гастролі (цю практику ми проходили в кінці першого курсу) були збори колективу, які неодмінно закінчувалися звертанням корифеїв театру до трупи, незалежно від їх віку: “Пам’ятайте, ми – **заньківчани**, і поведіться в чужому місті достойно”. Гідність, людське достоїнство, повага до колег, культура спілкування – цього не набудеш за один день, але в такому колективі, як театр ім. М. Заньковецької, цього вчили особистим прикладом, і згодом це ставало нормою для молодих. Я аж ніяк не хочу ідеалізувати внутрішні театральні стосунки, бувало всяке, і ми, студійці, це бачили, проте на перше місце в колективі над усі негаразди і життєві труднощі завжди ставили творчі справи. Уміння згуртуватись зберегло театр і в роки репресій, і під час війни. Честь актора-заньківчанина в театрі ім. М. Заньковецької завжди стояла високо. Нелегко було “влитися” у цей колектив тим, хто приходив зі сторони. Коли ж хтось покидав театр (а такі випадки траплялися), то назад його уже не

приймали. Вироблені роками правила: театр – це колектив однодумців, сім’я – ненав’язливо, але послідовно особистим прикладом старші передавали нам, молодим студійцям.

Однією з важливих традицій у театрі було ставлення до мови, до слова. Актори театру ім. М. Заньковецької і в колективі, і поза театром завжди розмовляють українською мовою (якісь окремі випадки не можуть переважити суті). Талант – від Бога, етика – від виховання, традиції, професійна майстерність – від повсякденної праці, творчої радості, розкутості, від доброзичливого ставлення старших до молодших, від бажання допомогти їм. У школі заньківчан ці засади, можливо, чи не найголовніші. Борис Мірус у своїй книжці “Спогади артиста” згадує свого педагога Віктора Іларіоновича Івченка і наводить такий факт: “І в побуті, і під час роботи спілкувався (В. Івченко – Б.К.) тільки українською мовою. На будь-яке російське слово, почуте в коридорі театру, він реагував незмінно: вибігав з гримерної і закликав порушника до порядку. При цьому не забуваючи наголошувати, що він – не націоналіст, а комуніст!” [3] Коли зважити, що це було у Львові, одразу після війни, де щоденно проводило арешти КДБ, то це вже був громадянський вчинок! Таке ставлення до рідної мови не могло пройти повз увагу студійців. Пам’ятаю і я партійні збори в 70-х рр... Деякі режисери й актори в театрі дозволили собі під час репетицій з’ясувати творчі завдання російською мовою, так от на цих зборах колишні студійці – актори театру поставили вимогу, щоб творчі проблеми вирішувались у театрі мовою українською. Члени партійної організації завагалися, чи записувати це в резолюцію зборів. І тоді встав корифей театру Борис Романицький і сказав: “А чого ми лякаємось? Колись у 20-і під час українізації ми всім театром сіли за парти вчити рідну мову. Зробимо це ще раз”.

Під час виробничої практики студійцям доводилося щоденно відвідувати кілька репетицій. У театрі ставили тоді в рік по вісім вистав. Недостатньо було одних розпоряджень, дисципліна трималася на свідомому ставленні до обов’язку, за яким стояла ідея національного театру. На репетиції старші актори завжди з’являлися без запізнь, із знанням тексту, активні, незважаючи на вік, підтягнені і готові до праці. Поруч із ними не можна було розслабитися, займатися чимсь стороннім, поводитись некоректно. Їхнє ставлення до творчості виробляло у студійців повсякденну творчу дисципліну. Василь Сергійович Яременко якось розповів нам, студійцям, таку історію: відбувалось це в Києві, у 20-і рр., коли вони, тоді молоді, стояли біля театру після вистави, в оточенні своїх шанувальників, і раптом побачили, як із службового входу втомлено вийшов, спираючись на палицю, Панас Карпович Саксаганський, пройшов отак кілька кроків, зупинився... випростався – і впевненою ходою пішов далі. Це розповідали нам, молодим, як історію, але для того, щоб ми зрозуміли, – актор не має права ні на мить забувати, що він актор, – не тільки в театрі, але й у повсякденному житті він не може дозволити ні на мить не контролювати себе, а повинен постійно споглядати себе з боку. Ось чому ми завжди бачили в коридорах театру Б. Романицького, Д. Козачковського, В. Яременка, Н. До-

Учбово-театральна студія при театрі
ім. М. Заньковецької

ДИПЛОМНА ВИСТАВА

ПРОГРАМА

О. Арбузов
(Переклад з російської
В. Гончара)

БУДИНОЧОК НА ОКОЛИЦІ

Драма на 4 дії

Режисери-постановники, педагоги:
Б. ТЯГНО, нар. арт. УРСР, О. РІПКО
Художник — Ю. КОВАЛЬЧУК

PROSCAFONIUM
Богдан КОЗАК

Програмка з архіву П. Зозуляка.

ценко бадьорими, енергійними. За кулісами студійці часто полюбили сидіти перед виходом на сцену. Ніхто з названих мною вище акторів не робив цього. Працюючи вже в театрі актором, я дозволив собі одного разу за кулісами сказати Надії Петрівні Доценко під час вистави “Сестри Річинські” (у якій ми разом виступали: я – у ролі Завадки, а вона – пані Річинської): “Надіє Петрівно, сідайте будь-ласка!” Вона здивовано подивилася на мене і спокійно відповіла: “Богдане, Ви ж знаєте, я ніколи за кулісами не сідаю...” Що це – поза? Ні, це один із секретів майстерності – бути завжди енергійно зібраним, підтягнутим, готовим до дії. Творчі результати такої самодисципліни старших акторів мимоволі викликали бажання їх наслідувати. Вони слідували за нами, студійцями, збоку, непомітно, приходили на допомогу вчасно і робили це дуже коректно. Ті студійці, які залишились у театрі, упродовж багатьох років відчували їх опіку й увагу. Під час репетицій ролі Богуна у “Богдані Хмельницькому” я не міг вловити правильного темпоритму ролі. І тут до мене підійшов Борис Романицький і делікатно підказав: “Одягни чоботи... відчує одразу, як у Вас зміниться хода, а з нею прийде те, що необхідне”. І справді, здавалося б, така дрібниця, а роль, як кажуть, “пішла”. Студійці всотували в себе ці неписані правила театального життя, ці закони, що забезпечували творче і плідне співіснування поколінь, і всі разом – актори і студійці – творили колектив, ім’я якого – **заньківчани**. Отож, різностороння практика упродовж двох років студійних занять була важливим елементом навчання.

Третю театральну студію при театрі ім. М. Заньковецької 1974 р. відкрив головний режисер Сергій Володимиро-

вич Данченко. Він походив з акторської родини: його мати Віра Костянтинівна Полінська і батько Володимир Андрійович Данченко були блискучими майстрами заньківчанської сцени. Він знав театр з дитинства, був вихований у ньому, і нікого не здивувало, коли після закінчення геологічного факультету Львівського університету імені Івана Франка Сергій вступив до Київського державного інституту театального мистецтва імені І. Карпенка-Карого на факультет режисури. С. Данченко відчував ті зміни і тенденції, які проступали в театральному мистецтві 70-х рр. Він добре розумів значення студійного навчання в театрі і як молодий головний режисер прагнув виховати своє покоління заньківчан. І це йому вдалося. Він керувався принципом попередніх студій, де гаслом були слова Леся Курбаса: “Принцип мусить бути один, метод – один, культура – одна”. [4]

Третя студія, яку відкрив С. Данченко, діяла при театрі найдовше (1974-1986 рр.), навіть після того, як він 1978 р. переїхав до Києва, де очолив Театр імені Івана Франка. Студія здійснила шість випусків, і кожен з них дав українському театрові прекрасних акторів...

1. Антонович Д. Триста років українського театру. – Л., 2001. – С. 202.
2. Мірус Б. Спогади артиста. Друзі про нього. – Тернопіль, 2002. – С. 54
3. Там само. – С. 60.
4. Курбас Лесь. Театральні закони і акценти. – Л, 1996. – С. 29.

На світлині: студійці Третньої студії (1974-1976) біля службового входу театру (з архіву Вадима Яковенка).